

Národopisné hnutí na Turnovsku koncem 19. století.

Jan Štovíček

Starobylé město Turnov na konci 19. století kypělo čilým kulturním a společenským životem.¹ Působila tu řada spolků, jako byl např. Sokol, místní odbor Klubu českých turistů, Okrašlovací spolek,² místní odbor Národní jednoty severočeské aj. Nejstarším z nich byla Čtenářská beseda, která se vyvinula ve 40. letech 19. století ze Společnosti turnovské knihovny, jež vznikla při založení městské knihovny v Turnově v roce 1820 a měla značný význam pro národní probuzení a poté pro posílení národního života a uvědomění v tomto městě. Tato beseda se neomezovala jen na půjčování knih, ale působila široce v národně uvědomovacím duchu. Střediskem tehdejšího národního kulturního a společenského života ve městě se stala vila zámožného kamenáře Michala Kotlera, kde se právě ve 40. letech 19. století pořádaly besedy, při nichž se zpívaly národní a vlastenecké písně, tančila se česká beseda, deklamovalo se a rozprávělo o české literatuře a kultuře vůbec. Po pádu Bachova absolutismu, který národní život utlumil, byla činnost Čtenářské besedy obnovena, a to v roce 1862 pod názvem Čtenářský spolek. V roce 1867 se spolek vrátil k původnímu názvu Čtenářská beseda a neobyčejně rozšířil svou činnost. Ta se neomezovala jen na půjčování knih, ale týkala se i pěstování společenské zábavy, pořádání přednášek, divadelních představení, plesů apod. Řada akcí byla pořádána i společně s dalšími turnovskými spolky. Čtenářská beseda se

¹ Tento příspěvek je upravenou studií, která vyšla pod názvem Štovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 7, Bystrá n. Jiz. 1994, str. 63–82. Zde jsem se soustředil jen na vlastní Turnovsko, vynechal přilehlé regiony a provedl některé změny v textu.

² Zevrubná analýza spolků a časopisů zabývajících se kulturním dědictvím je obsažna v díle: Hájek, T – Bukačová, J.: Příběh drobných památek. Praha, Česká komora architektů – Studio JB 2001, passim.

však opírala o knihovnu, která v roce 1888 měla 2100 svazků, ale měla i jiné sbírky, a to řadu obrazů, soch i historický nábytek.

V roce 1882 byl v Turnově postaven Městský dům Slavia, který se stal novým centrem kulturního a společenského života města. Nacházelo se v něm divadlo, sál a hotel. Své přístřeší tu našla i řada spolků.³

V 60. – 70. letech 19. století se v Turnově rozvinul bohatý spolkový život. V popředí stála zdejší tělocvičná jednota Sokol, která vznikla jako jedna z prvních v roce 1862 a neomezovala se jen na společná cvičení, ale pořádala i společné vycházky a výlety, zábavné večery, divadelní představení apod. Při výletech členové Sokola poznávali hodnotu zdejších památek a krás přírody. Na to později navázal Okrašlovací spolek založený roku 1881 a ještě později v roce 1892 místní odbor Klubu českých turistů. Vycházky a výlety však měly v programu i jiné spolky.

Turnovsko s množstvím historických a uměleckých památek a přírodních krás přitahovalo především zájem výtvarných umělců, kteří tu nacházeli vděčná krajinářská témata pro svou tvorbu. Ti také na konci 19. století spolu s českými spisovateli dali tomuto kraji název Český ráj, který se vžil a pojímal široké území sahající od Turnova až k Jičínu.

V 80. letech 19. století vyzrálo zdejší úsilí pro záchranu historických a uměleckých památek a přírodních krás v založení městského muzea v Turnově. Turnovské muzeum bylo založeno 14. května 1886 jako první české muzeum na severu Čech a do vínku od zdejší městské rady dostalo jednu místnost v patře turnovské radnice.⁴ V čele muzejního výboru stál starosta města dr. Jaroslav Svoboda, ale skutečnou duší muzea se stal zdejší akademický malíř Jan Prousek. U zrodu muzea byly především snahy o záchranu archeologických a historických památek, ale brzy nastoupily i zájmy národopisné. Reprezentoval je především Jan Prousek, ale byla pro ně získána také učitelka Eleonora Prošková, které muzeum vděčilo zejména za vybudování bohaté sbírky lidových krojů a výšivek, a dále Josef Vítězslav Šimák, tehdy mladý student historie na pražské filozofické fakultě.⁵

Jan Prousek byl mimořádnou osobností. Měl široké zájmy vlastivědné

³ K vývoji turnovské knihovny a Čtenářské besedy nově: *Stoosmdesátiletá jubilentka. In: Městská knihovna A. Marka v Turnově stoosmdesátiletí. 1820–2000. Turnov 2000, str. 4–12.*

⁴ Maierová, H.: První tři desetiletí v historii turnovského muzea. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 5, Bystrá n. Jiz. 1992, str. 63–74.*

⁵ Řadu historicko-archeologických předmětů (zejména středověké keramiky) se podařilo muzeu získat z hradu Frýdštejna. O tento hrad se delší dobu interesoval turnovský Okrašlovací spolek, který jej v roce 1892 zakoupil od sychrovského knížete A. Rohana, ale již v roce 1894 prodal místnímu odboru Klubu českých turistů v Turnově.

a regionálněpropagační, jejichž cílem bylo povznesení Turnova a Českého ráje vůbec. Láska k rodnému kraji a neobyčejná vitalita jej vedly k účasti v mnoha turnovských spolcích (především v Sokole), jimž věnoval i řadu svých příležitostných kreseb a životních sil. Láska k rodnému kraji jej také brzy přivedla k národopisu.⁶ Jan Prousek byl totiž jedním z prvních výtvarných umělců, kteří se přihlásili k výzvě výtvarného odboru Umělecké besedy v Praze z roku 1880, aby čeští umělci přikročili k dokumentaci mizející lidové architektury kresbou, malbou či fotografií. Jan Prousek s dokumentací lidové architektury započal už v roce 1882, kdy vznikla jeho kresba Loudovy chalupy v bezprostředním sousedství Turnova – v Benátkách u Turnova. U ní byla ještě rozhodující Prouskova krajinářská orientace. Dokumentární zřetel vystoupil však už v následujících kresbách lidové architektury turnovského okolí, kde J. Prouška upoutaly nejdříve lidové stavby v Příšovicích a v Přepeřích. Poté už následovala celá řada kreseb lidových staveb a jejich detailů z dalších obcí Turnovska a sousedního Mnichovohradištska a později i z Podještědí. Některé z nich uveřejnil ve Světozoru, Květech a Zlaté Praze. Upozorňoval tak širší veřejnost na hodnoty této opomíjené a přehlížené architektury.⁷ V roce 1888 vznikl Prouskův rozměrný olej Z české vesnice v Pojizeří, který byl inspirován Dlaskovým statkem v Dolánkách a patrovým přístavkem Loudovy chalupy v Benátkách. Obraz byl vystaven na Zemské jubilejní výstavě roku 1891 v Praze, kde obdržel jednu z hlavních cen; Prouskův úspěch vedl nato představitele Klubu českých turistů k tomu, že se na něj obrátili s žádostí o spolupráci na rozměrném dioramatu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou, které bylo původně určeno pro pavilón Klubu českých turistů na připravované Národopisné výstavě československé. Prousek však tuto zakázku odmítl, neboť byl vytižen národopisnými úkoly a také ilustracemi pro Sedláčkovy Hrady, zámky a tvrze Království českého. V té době byl Prousek už uznávaným znalcem české lidové architektury. Od přelomu 80. – 90. let se jeho zájem ještě rozšířil o lidový nábytek. Výsledkem jeho snažení bylo potom průkopnické dílo Dřevěné starobylé stavby roubené a lidový nábytek

⁶ Srv. o něm zvl. Scheybal, J.: Národopisné dílo Jana Prouška. *Český lid* (dále: ČL) 44, 1957, str. 157–164; Cogan, M.: Východiško tvorby malíře Jana Prouška, In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 3, Bystrá n. Jiz. 1990, str. 42–52.

⁷ Ve struktuře evropského kulturního dědictví jsou drobné památky vesměs chápány jako součást krajiny, která se dostává do centra pozornosti až od konce 60. let 20. století. Srov.: Hájek, T. – Bukačová, J.: Příběh..., c. d., s. 126.

v severovýchodních Čechách, které vyšlo právě v době konání Národopisné výstavy československé v roce 1895.⁸

Jan Prousek byl nejen vynikajícím národopisným sběratelem a znalcem lidové architektury a nábytku, ale stal se také vlastně tvůrcem turnovského muzea, jak již bylo poukázáno. Již v roce 1886 vypracoval program činnosti muzea a uspořádání jeho sbírek. Základy národopisné sbírky však položila až jeho spolupracovnice Eleonora Prošková, industriální učitelka měšťanských škol v Turnově.

Eleonora Prošková se orientovala především na lidové vyšívání a krojové součásti. Během několika let se jí tu podařilo vytvořit ze sběrů v okolí i ze vzdálenějších lokalit jedinečnou sbírku lidového textilu, jednu z největších v tehdejších českých muzeích. Výběr z ní připravila už pro kolekci turnovského muzea na Zemské jubilejní výstavě roku 1891 v Praze. V následujících letech tuto sbírku ještě rozšířila – z darů či koupí –, takže v roce 1892 tato sbírka měla již 165 kusů výšivek a 124 krojových součástí (čepce, holubinky, vínky) a počátkem roku 1895 už přes 450 kusů; připravila z nich výběr pro Národopisnou výstavu československou.⁹ Stala se také vynikající a uznávanou znalkyní lidových krojů.¹⁰ V turnovském muzeu byla E. Prošková pověřena správou sbírky lidového umění a vyšívání – tj. sbírky národopisné, kterou vlastně vybudovala. Pomáhali jí v tom ovšem četní spolupracovníci, zejména J. Prousek, který některé své kresby lidových staveb z Turnovska a Podještědí věnoval tomuto muzeu a také získal pro ně několik kusů lidového malovaného nábytku.¹¹

Turnovské muzeum se stalo významným regionálním centrem národopisné sběratelské a dokumentární práce, a to ještě před započítím sběrů pro Národopisnou výstavu československou. To jí také vtisklo specifický charakter. Vedlo to k tomu, že těžiště národopisné sběratelské a dokumentární práce spočívalo na turnovském muzeu.

Na konci 80. a počátkem 90. let 19. století přitom došlo k významným

⁸ Toto Prouskovo průkopnické dílo bylo příznivě přijato odbornou kritikou – např. Zíbrt, Č.: ČL 5, 1896, str. 85–86.

⁹ Druhá zpráva o činnosti muzejního komitétu a stavu muzea turnovského za léta 1890, 1891, 1892. In: *Listy Pojizerské* 7, č. 5, 5. 3. 1893; Sběrací národopisná výstava v Turnově. In: *Věstník Národopisné výstavy československé* 2, 1894–1895, č. 17, str. 171.

¹⁰ Vynikající znalostí E. Proškové o turnovském a podještědském kroji využila např. T. Nováková při koncipování statě o lidovém kroji pro reprezentační dílo o Národopisné výstavě československé redigované F. A. Šubertem – Nováková, T.: *Kroje*. In: *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895*. Praha 1895. zvl. str. 166–168. Souborný pohled na lidový kroj Turnovska vydal později z její pozůstalosti J. V. Šimák – Prošková, E.: *Lidový kroj na Turnovsku*. In: *Od Ještěda k Truskám* 1, 1922–1923, str. 29–33.

¹¹ Druhá zpráva o činnosti muzejního komitétu ..., op. cit.

změněnám v muzejním výboru. V roce 1889 se členem muzejního výboru stal mladičkový Josef V. Šimák, jenž se zakrátko ujal organizačních záležitostí jako tajemník muzejního komitě, kde částečně nahradil Jana Prouška. Ten v roce 1893 definitivně z muzejního komitě odešel, i když spolupráci s muzeem ani poté nepřerušil.¹² Josef V. Šimák, syn turnovského učitele, v té době studoval, jak již bylo uvedeno, historii na filozofické fakultě české univerzity v Praze a byl také naplněn láskou k rodnému městu a kraji. Sblížil se s Janem Prouškem, který ho zasvětil do vlastivědné práce i národopisného výzkumu, jak později vzpomínal.¹³ J. V. Šimák pomohl již předtím vybrat soubor předmětů z turnovského muzea pro Zemskou jubilejní výstavu 1891 v Praze a podílel se na jejich instalaci.¹⁴

Úspěch turnovské národopisné expozice na Zemské jubilejní výstavě 1891 v Praze vedl turnovský muzejní výbor k tomu uspořádat národopisnou výstavu roku 1892 přímo v Turnově. Realizace záměru se však poněkud protáhla, takže výstava se uskutečnila až v dubnu 1893 jako muzejní a národopisná výstava. V roce 1892 byly totiž nejdříve zpřístupněny sbírky muzea v turnovské radnici.

Muzejní a národopisná výstava v Turnově se uskutečnila o velikonočních 2.–4. dubna 1893 v budově zdejší radnice. Byla koncipována jako výstava muzejních přírůstků za poslední tři roky, ale svým pojetím tento rámec překračovala. Byla to vlastně jedna z prvních regionálních národopisných výstav, neboť těžiště tkvělo v prezentaci sběrů národopisného charakteru, především lidových výšivek a krojových součástí. Výstava se stala součástí příprav pro Národopisnou výstavu československou. Podtrhovala to i přítomnost zástupce výkonného výboru Národopisné výstavy československé dr. Emanuela Kováře na slavnostním zahájení výstavy. Přítomni byli i hosté z okolí, především představitelé českých spolků z Liberce v čele se starostou liberecké České besedy a Sokola dr. Václavem Šamánkem, a hosté z Mladé Boleslavi.¹⁵ Výstava měla být „pobídkou inteligenci, aby všímala si více našich památek starožitných i lidových i lidu prostému, aby uvědomil si

¹² Maierová, H.: op. cit., str. 68–69.

¹³ „R. 1886 vzniklo v Turnově muzeum, jehož zakladateli byli uč. F. Čepelk, m. radní Jos. Janků, uč. Eleonora Prošková, malíř Jan Proušek a Jos. Žák, člen měst. zastupitelstva. Sotva jsem o tom zvěděl, snažil jsem se vniknouti do jejich kruhu... A když mne přijali a potom r. 1889 zvolili do výboru, byl jsem na vrcholu radosti. Besedy u Čepeláka, filozofa a estetika, potulky s Prouškem za chalupami a památkami, lidové umění u Proškové byly mi novou školou...” – cit.: Polák, J.: J. V. Šimák a rodný Turnov. In: *Sborník k 70. narozeninám dr. J. V. Šimáka*. Turnov 1940, str. 47.

¹⁴ Maierová, H.: op. cit., str. 68.

¹⁵ Výstava muzejní a národopisná na turnovské radnici. In: *Listy pojizerské* 7, č. 8, 16. 4. 1893.

opravdovou cenu svérázných svých výtvorů a hleděl je zachovávat. To platí zejména o výšivkách a krojích, které, jak často jsme doslýchali, na mumrajích masopustních, divadlech, ano i ku nejvšednějším potřebám, byly stříhány a ničeny.“ Tak psaly Hlasy pojizerské.¹⁶ Aby se zabránilo jejich dalšímu ničení, z iniciativy E. Proškové tu byly také vystaveny ruční práce turnovských dam, v nichž byly aplikovány tradiční lidové vzory. Bylo tak zdůrazněno, že i soudobá výšivka se může tradičními lidovými vzory inspirovat. Výšivky a krojové součásti tu také zaujímaly, jak bylo podotknuto, podstatnou část výstavní plochy. Tato národopisná část byla prezentována především v prostorách muzea. Mimo zasedací síň radnice byly představeny památky archeologické a historické (mince, medaile, pečeti, pečetidla, kachle, staré tisky, mapy, obrazy apod.) a památky po vynikajících rodácích. Pro nedostatek místa však muselo být upuštěno od větší prezentace lidového nábytku.¹⁷

Výstava se setkala s ohlasem především v samém Turnově, zatímco z okolí přišlo poměrně málo návštěvníků. Na venkov Turnovska se proto měla hlouběji zaměřit činnost okresního odboru Národopisné výstavy československé, který se tehdy formoval, jakož i další práce turnovského muzea.

Impuls k uspořádání Národopisné výstavy československé v Praze vzešel ze Zemské jubilejní výstavy roku 1891, které se zúčastnilo, jak bylo uvedeno, i turnovské muzeum. To se podílelo i na expozici v České chalupě, která náležela k nejpřitažlivějším objektům z celé výstavy.¹⁸ Postavil ji proslulý pražský architekt Antonín Wiehl jako idealizovanou staročeskou usedlost. Měla podobu uzavřené chalupnické usedlosti s obytným stavením, špýchárkem, chlévý a klenutým vjezdem. Nebyla ovšem postavena podle jediné předlohy, ale byla to volná stylizovaná architektonická kompozice s využitím prvků řady lidových objektů, především staveb na severovýchodě Čech. Jako vzor tu posloužily zejména architektonické prvky z proslulého Dlaskova statku v Dolánkách u Turnova a také z lidové chalupy ze samoty Benátky z Turnova, jejichž kresebnou dokumentaci spolu s kresbami dalších lidových staveb z oblasti Českého ráje a Podještědí poskytl arch. Wiehlovi zmíněný turnovský malíř Jan Prousek.¹⁹

¹⁶ Výstava v Turnově. In: Hlasy pojizerské 8, č. 6, 26. 3. 1893.

¹⁷ Podrobnější referát přinesl článek Výstava v radnici turnovské. In: Hlasy pojizerské 8, č. 7, 9. 4. 1893.

¹⁸ Srv. Wiehl, A.: Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě. Praha 1891; Zibrt, C.: Česká chalupa. In: *Sto let práce*. Díl 3. Praha 1895, str. 630–643. Nověji srv. Vařeka, J.: Stoleté výročí České chalupy na Všeobecné výstavě v Praze 1891. ČL 78, 1891, str. 276–277.

¹⁹ Jan Prousek se ze svého vztahu k České chalupě vyznal ve vlastnoručním zápisu v památníku turnovského Sokola k roku 1891 – SokA Semily, AM Turnov, Sokol Turnov,

Úspěch České chalupy na Zemské jubilejní výstavě 1891 vedl k tomu, že ještě v průběhu výstavy vznikla výzva uspořádat velkou národopisnou výstavu v těchže objektech, která by ukázala velikost tradiční lidové kultury a oslavila tvořivé síly českého lidu. Na její potřebu poukázal již František Adolf Šubert v Listu k přátelům českého národopisu, datovaném 7. července 1891. Šubertova myšlenka se setkala s příznivým ohlasem v celých Čechách, na Moravě a ve Slezsku, takže již od 28. července 1891 se na pražské Staroměstské radnici sešla první poradní schůze k připravované národopisné výstavě, kde byl zvolen prozatímní výkonný výbor a přijata potřebná organizační opatření. Rozvinula se široce koncipovaná národopisná sběratelská akce, která již nikdy poté nenašla obdoby.

Základem národopisné sběratelské akce se stala síť okresních a místních (farních) odborů Národopisné výstavy československé, které se začaly vytvářet již koncem roku 1891. V regionech tkvělo také těžiště celé sběratelské práce. Výstava byla proponována na rok 1893, poté přesunuta na rok 1894, až posléze z organizačních důvodů se uskutečnila v roce 1895.

Připravovaná Národopisná výstava československá se setkala také s příznivým ohlasem v Českém ráji, a to především v samotném Turnově. Její první povšechný program přinesly Listy pojizerské, vycházející v Turnově, 31. října 1891. Tato výstava zde našla živnou půdu, kterou jí připravilo turnovské muzeum, jež se stalo duší národopisného dění. Ukázala se však potřeba, aby v Turnově vznikl okresní odbor Národopisné výstavy československé a ujal se organizačních a přípravných prací v okrese.

V létě 1892 se výkonný výbor Národopisné výstavy československé obrátil na okresní výbor v Turnově se žádostí o subvenci Národopisné výstavy československé z okresního fondu. Na tuto žádost se posléze v říjnu 1892 turnovské okresní zastupitelstvo rozhodlo podpořit Národopisnou výstavu československou subvencí ve výši 100 zl.²⁰ Protože v té době v Turnově

Památník Sokola turnovského 1885–1912: „Česká chalupa, jež pozornosti všeobecné se těšila, měla význam národně kulturní. Pro nás je zajímavé, že způsob stavby její napodoben jest většinou dle starých dřevěných budov našich pojizerských vesnic k. př. chalupy z Benátek u Turnova, Dlaskova statku z Doláněk, Andělova z Ohrázenic aj. Sokolské listy turnovské přinesly vyobrazení právě těchto budov již r. 1885 v slavnostním čísle výtělních listů z Pojizeří, kde byly hromadně a poprvé uveřejněny ... Dále uveřejněny obrázky toho druhu v Kalendáři českých paní a dříve 1889 a konečně v Světozoru v ročnících 1890 a 1891: Kresby a malby českých stavení selských vystavil hr. Proušek v umělecké výstavě v Praze 1891. Stavbu chalupy provedl pražský architekt A. Wiehl, jenž z té příčiny byl téhož roku v Turnově i proto, by prozkoumal renesanční budovu turnovské radnice za příčinou její slohové úpravy. Sbírkou místního muzea turnovského osvědčily se v Praze též při vnitřní úpravě světnic a při pořádání lidového umění i retrospektivního oddělení. I těmto pracím platit sokolské Na zdar!“

²⁰ SokA Semily, OZ Turnov, kart. 51, sg. 1–1881/24.

okresní odbor Národopisné výstavy československé neexistoval, organizačního zabezpečení příprav Národopisné výstavy československé se ujal výbor turnovského muzea, jenž ostatně připravoval svou zmíněnou výstavu.

V únoru 1893 koncipoval J. V. Šimák jako jednatel turnovského muzea svolání k veřejnosti, která takto byla vyzývána k spoluúčasti na sběratelské akci pro Národopisnou výstavu československou:

„Veřejnost česká přichyluje se nyní s oblibou ke studiu českého lidu. Tvoří se národopisné odbory za účelem vědeckým i výstavním.

Organizaci podobnou, bude-li možno, míní provést muzeum turnovské, prozatím výhradně za cílem praktickým. Třebať především shledati to, co se po venku nalézá z věcí, které ruka selská zhotovila za svou potřebou neb k ozdobě.

Potřebujeme tudíž především:

a/ sepsání co možná úplného (ze všech čísel osady) věcí movitých, krojí, výšivky, nábytku, nářadí ozdobného neb rázovitého, ovšem i starých knih;

b/ soupisu všech dřevěných stavení selských neb jich částí, sebenepatrnějších, pokud jsou zdobeny umným dílem tesařským (zejména řezané štíty, pavlače, veřeje, rámce, okenice, sloupy).

Každá věc i budova jednotlivá, krátce popsaná, budiž napsána na zvláštní lístek obyčejné osmerky. V levém rohu horním stůj jméno osady, vlastníka a číslo jeho bytu, v levém rohu dolním poznámka lze-li věc hbitou získati darem či kupem neb vypůjčiti k výstavě a zobrazení. V pravém rohu dole podepíše se sběratel.

Seznamy tyto poříditi jest úkolem volného odboru národopisného, jenž soustředil by se kol muzea. Kdyby nic více nevykonal, zatím bylo by dosti. Záhodno, aby seznamy pořízeny byly do konce jara.“

Zároveň se toto svolání obracelo k adresátům, zda by byli ochotni pracovat v širším odboru národopisném, popř. získat mu další spolupracovníky a provádět další sběratelské práce pro potřebu národopisné výstavy podle pokynů a programu, který by řídilo turnovské muzeum.

Svolání za muzeum podepsali vedle J. V. Šimáka též Jan Prousek, Eleonora Prošková, učitel Karel Jäger, který měl soustřeďovat přihlášky, aj.²¹

Nato se o velikonočních 1893 v Turnově konala zmíněná Muzejní a národopisná výstava, která ukázala, že pro národopisnou sběratelskou akci pro Národopisnou výstavu československou je třeba získat lid z turnovského venkova. Zmíněné svolání se totiž mezi veřejností setkalo s poměrně malým ohlasem. Z celého Turnovska se přihlásilo jen 10 zájemců. Muzejní výbor byl proto nucen v srpnu 1893 požádat okresní výbor

²¹ Soka Semily, OZ Turnov, kart. 51, sg. I-1889/24.

v Turnově o pomoc při ustanovení okresního odboru Národopisné výstavy československé, aby se národopisná sběratelská akce mohla v tomto regionu rozvinout a mohly být soustředěny reprezentativní předměty pro okresní národopisnou výstavu a pro výběr z ní na celonárodní Národopisnou výstavu československou v Praze. Muzejní výbor proto v srpnu 1893 požádal okresní výbor o pomoc při založení odboru. V přípisu podaném tehdy muzeem okresnímu výboru, muzeum svůj postoj zdůvodňovalo:

„Výbor muzejní nadál se původně, doufaje v pomoc jednotlivců, že postačí sám k obstarání podniku národopisného v Podještědí. Pořádal proto výstavu a rozeslal svolání do kraje, by přihlásil se, kdož by chtěl činně pracovati. Spoléháno bylo na to, že aspoň z každé katastrální obce shledá se někdo, kdo se připojí jako členek k organizaci, jejímž středem měly býti sbírky muzejní, hotová to již práce, a vodítkem zkušenosti nabyté za šest let sběru a pořádání.“ Konstatovalo se, že ale tato akce skončila nezdarem. Před muzeem nyní vyvstávala otázka, *„má-li kraj náš, Podještědí, aneb aspoň okres turnovský, reprezentovati se na výstavě samostatně nebo omeziti se prostě jako podřízenější činitel přispěti souborné výloze celého království. První je důstojnější, však obtížnější a nákladnější, druhé nepoměrně snazší, zato méně významno.“*²²

Muzejní výbor proto předložil okresnímu výboru návrh, aby byl zřízen okresní národopisný odbor, jehož působnost by zahrnovala každou osadu. Dokládá, že tento odbor by mohl vzniknout buď přímo ve spolupráci s okresním výborem, jenž by se postavil v čelo národopisné sběratelské práce a postaral se o provedení příslušných prací v každé obci – nebo by se zformoval jako spolek přátel národopisu mimo okresní výbor, který by jej však svým vlivem i finančními prostředky podporoval.

Turnovské muzeum počítalo tehdy s tím, že Turnovsko s Podještědím by měly na Národopisné výstavě československé samostatný pavilon, jak by dokládalo i interpretované podání ze srpna 1893: *„Plán, aby pořízen byl samostatný pavilón ve způsobu selského stavení z Podještědí, zdá se myšlenkou smělou, přece však není nesplnitelným. Vždyť k témuž kraji náležejí okresy českokubský, mnichovohradištský s přilehlými krajinami sousedními. Látka národopisná je tu všude stejná a těž, nebylo by tudíž námitky pro expozici soubornou. Mohla by tudíž poříditi se místnost společná svorným nákladem.“*

Přípis potom navrhoval uspořádání a vybavení expozice:

„Co se týká sběru předmětů výstavních, nejdříve jest opatřiti si přehled, co vyložití se má. Jsou to jednak předměty samy, materiál národopisného bádání,

²² Soka Semily, OZ Turnov, kart. 51, sg. I-1889/24.

jednak zpracování jich. Prve všeho třeba sepsati všechny budovy starodávného řádu, všechny kroje, výšivky, nádoby, nářadí starožitné, ves po vsi, stavení od stavení.

Teprve po tomto soupisu z celého kraje může jíti se a vybírati pěkné kusy ke koupi nebo půjčení, pořizovati obrazy chalup fotografií neb kresbou, kresliti plány osad i budov, opatřiti některé modely.

Připočteme-li k tomu stará hospodářská náčiní, selské zápisky, knihy atd., vyčerpáme tím hlavní konkrétní obsah výstavy lidopisné.

Vedle těchto jsou ještě jiná oddělení: geograficko-statistické, zemědělské, průmyslové, obchodní, školské atd., kdež muzejní správa není kompetentní navrhovati.“

Muzeum v závěru svého přípisu zdůraznilo, že na realizaci výstavy má zájem, zapůjčí pro ni své sbírkové předměty, ale že na všechny úkoly nestačí a proto prosí okresní výbor o podporu.²³

K ustanovení okresního odboru Národopisné výstavy československé v Turnově došlo na poradní schůzi, která se konala 15. prosince 1893. Na ní bylo rozhodnuto, aby turnovský okres obeslal Národopisnou výstavu československou v Praze a aby byl zvolen výbor okresního odboru. Do jeho čela byl postaven okresní starosta Josef Bernard, mlynář z Podolí. Členy odboru se stali J. Bandys (zástupce města Turnova), Josef Brunclík, A. Bičík, G. Laufberger, okresní tajemník dr. Fote, Al. Jeremiáš a zástupci turnovského muzea – J. Nejedlo, E. Prošková a J. V. Šimák. Bylo rozhodnuto, že vlastní sběratelskou práci ve vazbě s muzeem realizují místní sběratelé, kterých bylo celkem 21 a pocházeli vesměs z řad místních učitelů. Jejich činnost byla specifikována už na další schůzi odboru, která se konala 29. prosince 1893. Tě se již místní jednatelé zúčastnili.²⁴

Založení okresního odboru Národopisné výstavy československé v Turnově znamenalo organizační zabezpečení sběratelské akce na Turnovsku, která se poté mohla rozvinout.²⁵ Spočívala přitom především na místních učitelích. Neaktivnějšími z nich byli učitelé Václavec a Nedvídek, kteří také zastupovali turnovský odbor na poradě národopisných odborů Pojizeří a Podkrkonoší, která se uskutečnila 23. září 1894 v Nové Pace.²⁶

²³ Soka Semily, OZ Turnov, karl. 51, sg. I-1889/24.

²⁴ Soka Semily, OZ Turnov, karl. 51, sg. I-1889/24.

²⁵ Sběry se orientovaly co nejdříve a pojaly i dosud zde opomíjenou lidovou literaturu. Na ni zaměřil svůj zájem také J. V. Šimák, který do Hlasů pojizerských napsal i článek. Šimák, J. V.: Sbírejme a zachovávejme staré památky a paměti. *Hlasý pojizerské* 8, 1894, č. 1.

²⁶ Soka Semily, OZ Turnov, karl. 51, I-1889/24.

Výsledky svého snažení představil okresní výbor Národopisné výstavy československé na okresní národopisné výstavě, která se uskutečnila v hotelu Slavie v Turnově ve dnech 2. – 10. února 1985.²⁷ Byla sice jednou z posledních regionálních národopisných výstav před pražskou Národopisnou výstavou československou, ale v Turnově byla vlastně již druhou národopisnou výstavou. Doplnňovala a navazovala na Muzejní a národopisnou výstavu z roku 1893. Rovněž tato výstava se opírala o bohatý fond výšivek a krojových součástí z fondů turnovského muzea, odkud pro ni výběr připravila opět E. Prošková. Z dalších předmětů tu byly prezentovány lidové sošky, podmalby na skle, malovaný nábytek, kolovraty, rychtářská práva apod. Doplnňovaly je lidové a historické listiny (zvláště soubor listin z archivu města Rovenska p. T., zapůjčený tamním místním odborem) apod. Nechyběly ani Prouskovy kresby lidových staveb a jejich fotografie od turnovského fotografa J. Šimona. Z venkovských sběratelů se tu plodnými výsledky prezentoval zvláště jenišovský farář P. Jan Hájek, a to jednak souborem předmětů ze své farnosti, jednak svými kresbami štítů a dalších detailů lidových staveb rovněž ze své farnosti. Potěšitelné bylo i to, že tato výstava byla tentokrát hojně navštívena prostými návštěvníky z turnovských vesnic.

Turnovsko mělo v národopisném hnutí 90. let 19. století v oblasti Českého ráje zvláštní postavení. Národopisné sběry tu také byly nejintenzivnější. To se promítalo i v účasti Turnovska na Národopisné výstavě československé roku 1895 v Praze.

S přípravou Národopisné výstavy československé na pražském výstavišti ve Stromovce se začalo intenzivně na jaře 1895. Areál výstaviště převzatý ze Zemské jubilejní výstavy roku 1891 byl ještě rozšířen o další pavilony, především o dva výstavní komplexy – výstavní dědinu a Starou Prahu. Ve výstavní dědině přitom byly výběrově zastoupeny charakteristické typy lidových staveb ze všech významnějších českých a moravskoslezských oblastí. Bylo tu také zastoupeno Turnovsko, a to stylizovaným pojizerským statkem, který byl proveden podle návrhu arch. Jana Vejricha a umístěn na návsi vedle rychty. Pro tento statek arch. Vejrichovi posloužily zvláště hodnotné lidové stavby z Příšovic a Přepeří u Turnova a rovněž také řada motivů z Dlaskova statku v Dolánkách. Bohaté průčelí patrového roubeného statku s členitou lomenicí hledící do návsi, s profilovanou pavláčkou do dvora, klenutou bránou a symetrickým patrovým srubem,

²⁷ Sběrací 1894–1895, č. 17 Národopisná výstavka v Turnově. In: *Věstník Národopisné výstavy československé 2*, 1894–1895, č. 17, str. 171.

reprezentovalo usedlost zámožnějšího sedláka z Pojizeří už navenek, zatímco další hospodářské objekty s chlévy, kolnami a stodolou zcela vzadu byly postaveny v přímé orientaci a návaznosti na toto obytné stavení kolem uzavřeného dvora. Arch. Jan Vejrich při realizaci tohoto statku přitom opětně využil precizní kresebné dokumentace Jana Prouška, s nímž byl v úzkém kontaktu.

Na instalaci pojizerského statku na Národopisné výstavě československé roku 1895 se výrazně podílel J. V. Šimák, který také o této expozici napsal obšírný referát do *Světozoru*.²⁸

Pojizeří bylo zastoupeno nejen na uvedeném statku, ale také v krajinském oddělení v levém křídle ústředního Národopisného paláce, na nějž byl přeměněn Průmyslový palác ze Zemské jubilejní výstavy 1891.²⁹

O Národopisné výstavě československé průběžně od jejího otevření až do jejího ukončení informovaly *Listy pojizerské* a *Hlasy pojizerské*, které vycházely v Turnově a po týdnu se střídaly.³⁰ Přinesly také podrobnou informaci o pojizerském statku a účasti Pojizeří na této výstavě.³¹

Národopisná výstava československá byla slavnostně zahájena 15. května 1895. Podobně jako tomu bylo na Jubilejní výstavě 1891, i tuto výstavu doprovázely různé doprovodné akce, jako byly sjezdy, všesokolský slet, slavnostní divadelní představení a především vystoupení nejrůznějších lidových krojovaných skupin a kapel, byly tu scénicky předváděny různé lidové slavnosti, konala se selská svatba apod. To lákalo nesmírné množství lidí, kteří přijížděli i zvláštními výstavními vlaky. Bylo toho velice mnoho, vždyť výstava trvala až do 31. října 1895!

Z Turnovska se výstavy zúčastnil jak okresní odbor Národopisné výstavy, tak turnovské muzeum.

Podle tištěné výroční zprávy turnovského muzea toto muzeum vystavovalo na Národopisné výstavě československé v Praze celkem 405 předmětů. Z toho výšivky činily 243 kusy, rytiny a obrazy 68 kusů, prehistorické předměty 43 kusy, keramika 16 inventárních čísel, předměty ve válečnic-

²⁸Šimák J. V.: Pojizeří na Národopisné výstavě československé. In: *Světozor* 29, 1895, str. 510–511, 526–527, 534–535.

²⁹Zpráva odboru Národopisné výstavy. In: *Třetí zpráva Muzea turnovského za léta 1893–1896*. Turnov 1897, str. 68–69.

³⁰Srv. např. Národopisnou výstavu československou. In: *Hlasy pojizerské* 9, č. 4, 24. 2. 1895, č. 5, 10. 3. 1895, č. 6, 31. 3. 1895, č. 7, 14. 4. 1895, *Listy pojizerské* 10, č. 5, 3. 3. 1895, č. 6, 17. 3. 1895, č. 7, 7. 7. 1895, Národopisná výstava československá, in: *Hlasy pojizerské* 9, č. 10, 26. 5. 1895, č. 13, 14. 7. 1895, č. 14, 21. 7. 1895 aj.

³¹*Hlasy pojizerské* 9, č. 11, 9. 6. 1895.

kém oddělení 14 kusů, cechovní památky 14 kusů, předměty v církevním oddělení 7 inv. č.³²

V seznamech kolekce turnovského muzea pro Národopisnou výstavu československou uložených v archivu národopisného oddělení Národního muzea v Praze je uvedeno 369 položek shodných s počtem kusů. Nejsou tu však podchyceny všechny předměty, zejména předměty historického charakteru, jak vyplývá při porovnání s údaji ze zmíněné výroční zprávy muzea. Zvláště jsou ovšem vykazovány předměty dodané okresním odborem Národopisné výstavy československé v Turnově. Seznam odboru udával 227 položek.³³

V seznamech souboru turnovského muzea pro Národopisnou výstavu československou převažují krojové součásti bohaté na výšivky. Mezi nimi byla nejpočetnější kolekce holubinek – celkem 75 kusů. Dále tu byly zastoupeny pásy a koutra (celkem 23 kusy), jakož i další krojové součásti, zvláště čepce. Celkem tento soubor měl 244 položek.

Výšivky a krojové součásti pocházely převážně z okolí Turnova (Daliměřice, Malá Skála, Hradčany, Přepeře, Tatobity, Nudvojovice aj.), ale dostaly se sem i předměty ze Železnobrodka (Držkov, Zlatá Olešnice), Vysocka, ba dokonce až z Novopacka a Mělnického Vtelna! Připravila je a vybrala Eleonora Prošková, která je opatřila také precizními charakteristikami.³⁴

K tomuto souboru vysloveně národopisného charakteru byly přiřčeny předměty prehistorického a historického charakteru, jako bylo 16 inv. č. prehistorických předmětů, kachle a středověká keramika z hradu Frýdštejna, Roštejna a Hrubé Skály, 4 ostrostřelecké terče, soubor rytin z třicetileté války se vztahem k Albrechtu z Valdštejna, soubor fotografií turnovského fotografa Jana Šimona (lidová architektura a historické památky) – 14 kusů, soubor fotografií ze zámku Mnichovo Hradiště (12 kusů) a 8 listin soukromého charakteru, jako byl např. propouštěcí list z poddanství apod.³⁵

Kolekci předmětů z majetku turnovského muzea doplňovala kolekce okresního odboru Národopisné výstavy československé v Turnově – celkem 227 položek. Převažovaly zde rovněž výšivky a krojové součásti –

³²Zpráva odboru Národopisné výstavy. In: *Třetí zpráva muzea turnovského...*, op. cit., str. 68–69.

³³Archiv národopisného oddělení Národního muzea v Praze (dále: archiv NO NM Praha), A 7589.

³⁴Archiv NO NM Praha, A 7589.

³⁵Tyto předměty se po skončení výstavy vrátily do turnovského muzea, které v důsledku nedostatku prostoru se stalo přeplněným. Srv. *Třetí zpráva muzea turnovského*, op. cit., str. 76–77.

celkem 115 kusů. Doplnřovaly soubor turnovského muzea, ale byly poněkud jinak orientovány. Dokumentovaly totiž také Podještědí, které jinak na výstavě nebylo samostatně zastoupeno. Byl to také jeden z přínosů sběru turnovského okresního odboru – pokrýt to, co nebylo dokumentováno muzeem. Vedle výšivek v kolekci okresního odboru bylo totiž více rozlišných krojových součástí – pleny, kukly, zástěry, vřnky, krejzlíky, kuláky, špenzry, karkulky, šátky, šněrovačky, vesty apod. Další předměty národopisného charakteru tvořily např. ručně psané modlitební knížky z let 1791–1829 (Rovensko pod Troskami, Vršeň, Mokřý, Český Dub aj.), obrazy a sošky, lidová keramika a sklo, nábytek a také model mlýna a vodní pily z Dolánek, zhotovený mlynářem Kosařem a jeho sekyrníkem v roce 1860. Celek doplňoval soubor řemeslnického nářadí a potom sbírka polodrahokamů Josefa, Antonína a Františka Pazelty z Turnova (45 kusů). Zvláštř byly evidovány kresby a další předměty z majetku Jana Prouska, jak je poznamenáno u předmětů pro instalaci v pojizerském statku, ale jejich seznam se nedochoval.

Uvedené seznamy je třeba ještě doplnit o seznam předmětů místního odboru Národopisné výstavy československé v Rovensku pod Troskami, respektive tamní městské rady, jež na Národopisnou výstavu československou v Praze zapůjčila některá městská a cechovní privilegia, cechovní artikule a městská cechovní pečetidla.³⁶

Národopisná výstava československá roku 1895 v Praze byla ojedinělým počinem. Posílila národní sebevědomí, upozornila na dosud opomíjené a přehlížené doklady lidové kultury a naučila široké lidové vrstvy, aby si tyto hodnoty uvědomily a také si jich vážily. Široká národopisná sběratelská akce se stala základem pro další vlastivědnou práci, která se potom rozvinula. Na Turnovsku její oporou zůstalo turnovské muzeum, které mělo primát od svého vzniku až po realizaci tohoto národopisného hnutí na Národopisné výstavě československé.

³⁶Archiv NO NM Praha, A 7589.